

МОТИВУЮЧІ ВАЖЕЛІ Й ІНСТРУМЕНТИ МОДЕЛЕЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА УМОВИ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Проаналізовано структуру мотиваційних переваг відомих моделей інноваційного розвитку. Обґрунтовано доцільність реалізації в Україні моделі усебічного інноваційного розвитку як такої, що найбільше відповідає особливостям її інституційного середовища.

There has been analyzed the structure of motivational preferences of the known models of the innovational development. Grounded the reasonability of the realization in Ukraine of the thorough innovational development as the most corresponding to peculiarities of its institutional environment.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма економічного зростання розвинених країн ґрунтується на використанні нових знань та інновацій як найважливіших ресурсів. Наукові досягнення органічно вливаються в економічні процеси, учасниками яких є окремі суб'єкти господарювання, а результуюча залежить від ефективності їх взаємодії, в тому числі від того, наскільки успішно функціонує механізм створення, зберігання і поширення нових знань, наскільки цивілізованими є ринкові відносини у сфері обігу об'єктів інтелектуальної власності. У загальній системі здійснюваних в Україні економічних реформ інноваційні чинники за своїм впливом на головні тенденції соціально-економічного розвитку суспільства повинні стати вирішальними.

Проте, як справедливо підкреслюється деякими науковцями, незгодженість інституціональних перетворень у ході реформування економічних відносин призвела до розбалансування методів і способів управління у багатьох аспектах функціонування господарського механізму, спричинила недооцінювання ролі держави у регулюванні економічного розвитку [1, с. 17]. Це стосується і участі держави у процесах створення та поширення інновацій, її здатності спонукати суб'єктів господарювання до інноваційного оновлення й розвитку.

Вивченням проблем управління інноваційними процесами в умовах становлення ринкової економіки займається значна кількість науковців пострадянського простору. Зокрема, слід вказати на роботи О. Амоші, В. Антонюк, В. Гесця, А. Гречан, Ю. Гончарова, В. Дорофійска, С. Ільяшенка, І. Крючкової, О. Лапко, Т. Лепейко, Г. Назарової, О. Орлова, Д. Стеценка, Л. Федулової, М. Чумаченка, О. Ястремської та інших. Важливе місце у їх дослідженнях займають і проблеми мотивації інноваційної діяльності. Однак аналіз існуючого наукового доробку показав, що ціла низка теоретико-методологічних аспектів, які стосуються формування та реалізації моделі інноваційного розвитку національної економіки, досі не отримала належного вирішення, що й обумовила вибір теми дослідження.

Метою даного дослідження є аналіз мотивуючих важелів та умов реалізації основних моделей інноваційного розвитку для визначення характеристик моделі, яка може бути реалізована в Україні з урахуванням вітчизняного інституційного поля і яка б могла забезпечити формування мотиваційного середовища для активізації інноваційної діяльності підприємницьких структур.

Вклад основного матеріалу. Проблему мотивування інноваційного розвитку підприємницьких структур необхідно розглядати передусім з позицій можливих джерел мотивуючих впливів на поведінку власників та учасників цих структур, що приймають відповідні рішення. Концептуальне вирішення цих питань забезпечується на рівні держави через формування державної інноваційної політики, головна мета якої полягає у «створенні соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентноздатної продукції» [2]. Тим самим формується адекватне завдання інноваційного розвитку підприємницької структури *мотиваційне середовище*, під яким доцільно розуміти результат дії генерованої суб'єктами управління сукупності важелів стимулюючого і регулятивного характеру на поведінку учасників підприємницької структури з метою формування у них мотивації досягнення поставлених цілей.

Очевидно, що для створення організаційно-законодавчої основи національної моделі економічного зростання основні акценти економічної політики мають бути спрямовані на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного та ресурсного забезпечення підтримки й розвитку інноваційної діяльності. Причому дії і заходи держави у сфері регулювання інноваційних процесів мають бути виваженими, достатньо обґрунтованими, оскільки від цього залежить їх ефективність.

Заходи державного регулювання мають пряму й непряму дію і їх співвідношення залежить від стану економіки і стратегічних цілей держави. На жаль, в Україні переважають прямі адміністративні важелі і фактично відсутні непрямі стимули інноваційно-інвестиційного розвитку, на що звертають увагу багато науковців [3; 4, с. 471]. Доцільно проаналізувати у цьому контексті основні акценти державної інноваційної політики, викладені в Законі України «Про інноваційну діяльність». Вони охоплюють наступне [2]: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого

рівнів; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

У даному переліку більше уваги приділяється заходам прямого впливу на суб'єктів інноваційної діяльності. Лише кілька позицій стосується формування сприятливих умов для інноваційної діяльності. Однак ні одна із цих позицій в Україні не реалізується – захист інтелектуальної власності не має належного правового підкріплення, оплата праці наукових працівників не формує їх високий соціальний статус і не служить мотиватором для залучення у сферу наукової діяльності талановитої молоді (скоріше навпаки – найактивніші, здобувши знання, емігрують). Як зазначається у дослідженнях сучасних вітчизняних науковців, проведене ними експертне оцінювання законодавства, що регулює інноваційну діяльність, показало, що переважна більшість експертів швидше позитивно, ніж негативно оцінює його, проте майже третина опитуваних (29,9%) підкреслювала, що необхідно забезпечити реалізацію прийнятих законів. До того ж, майже половина експертів (44,5%) підкреслює нескоординованість законодавчих актів між собою та їх невідповідність реальній економічній ситуації в країні, що ускладнює фінансове забезпечення їх реалізації і спричиняє систематичне призупинення дії [5, с. 192 – 200]. До того ж, преференції економічного характеру, вписані у Законі про інноваційну діяльність, призупинялись у 2003-2004 роках, і врешті решт, найсуттєвіші з них були відмінені у 2005 р.

У 2006-2008 роках закони України про державний бюджет визначали головним пріоритетом економічної політики інвестиційну підтримку інноваційної діяльності зі зростанням на ці цілі відповідних бюджетних коштів. Однак відсутність у бюджеті достатньої кількості коштів для підтримання більшої кількості інноваційних програм та проектів створює підґрунтя для прийняття суб'єктивних рішень. Вітчизняний досвід показав, що суб'єктивні чинники роблять здебільшого неефективними рішення про підтримку тих чи інших проектів. На це впливають упередженість осіб, що приймають рішення, їх недостатня компетентність у питаннях експертизи проектів, прихована зацікавленість та лобіювання вибору конкретного проекту тощо. Це часто призводить до підтримки не найбільш перспективних з погляду інноваційного розвитку галузі проектів або ж до нецільового використання бюджетних коштів. Це свідчить також про те, що за відсутності належного контролю громадськості (що на рівні держави зробити майже неможливо), важливо надавати перевагу непрямым методам підтримки інноваційної діяльності. Очевидно, що без обґрунтованих законодавчо закріплених преференцій у сфері інноваційної діяльності проблема переходу до інноваційної моделі розвитку України не може бути вирішена.

Встановлення преференцій податкового чи фінансово-кредитного характеру, які формують мотиваційну основу поведінки суб'єктів ринку, залежить від того, якого роду модель інноваційного розвитку реалізується у країні (табл. 1). При цьому дієвість моделі інноваційного розвитку забезпечується тим, що вона здатна функціонувати у режимі саморегулювання, що потребує наявності у ній комплексу стимулів і антистимулів для того, щоб об'єкти управління могли самонавчатись, приймаючи рішення, адекватні визначеним пріоритетам.

Таблиця 1

Мотивуючі важелі у реалізації моделей інноваційного розвитку економічних систем

Тип моделі інноваційного розвитку національної економіки	Мотиваційна складова моделі інноваційного розвитку	Мотивуючі акценти у діяльності підприємницьких структур	Результат реалізації моделі для національної економіки	Інституційні передумови використання моделі (регулятивні норми, що містять антистимули)	Інфраструктурні і ресурсні потреби, необхідні для реалізації моделі
Науково-технічного лідерства	1. Нижчий рівень оподаткування корпорацій порівняно з іншими суб'єктами ринку	Мотивація зростання бізнесу	Прискорення розвитку наукомістких галузей з високою доданою вартістю	Організаційно-законодавче забезпечення діяльності фондового ринку для переливу капіталу у галузі з вищою ефективністю і високим потенціалом розвитку (антистимул – загроза банкрутства)	Високий рівень інтелектуального капіталу країни
	2. Грантові фінансування (в т.ч. з держбюджету) науково-дослідних розробок	Мотивація науковців до підвищення результативності наукових розробок, оскільки це забезпечує наступне фінансування	Розвиток науково-технічного потенціалу країни	Головні цілі та пріоритетні напрямки науково-технологічного розвитку визначає держава (антистимули – втрата можливості наступного фінансування)	Венчурний капітал, фонди сприяння науково-технічному розвитку

Тип моделі інноваційного розвитку національної економіки	Мотиваційна складова моделі інноваційного розвитку	Мотивуючі акценти у діяльності підприємницьких структур	Результат реалізації моделі для національної економіки	Інституційні передумови використання моделі (регулятивні норми, що містять антистимули)	Інфраструктурні і ресурсні потреби, необхідні для реалізації моделі
	3. Інвестиційна знижка (зменшення податку на прибуток на суму придбання нового технологічного обладнання)	Мотивація технологічного оновлення бізнесу	Підвищення ефективності ресурсовикористання, мінімізація споживання невідновних ресурсів, збереження довкілля	Законодавче забезпечення охорони довкілля, потужна юридична підтримка дотримання прав на безпечну працю (антистимул – штрафні санкції)	Інноваційно-інвестиційні фонди з чітко виписаним механізмом відшкодування витрат
	4. Податкові пільги на обладнання, яке передається університетам	Мотивація сприяння бізнесом розвитку освіти і науки	Поліпшення технічної оснащеності навчальної і наукового процесів, що сприяє підвищенню їх ефективності	Усвідомлення суспільством високої цінності нових знань, що служитимуть основою плідної науково-технічної діяльності, повноцінний захист інтелектуальної власності (антистимули – судові процеси і покарання за плагіат)	Інноваційно-інвестиційні фонди з чітко виписаним механізмом відшкодування витрат
	5. Дотації на оплату науково-дослідних робіт, виконаних на замовлення компанії (до 30%)	Мотивація бізнес-структур до підвищення науково-технічного рівня інновацій	Поява інновацій з високим комерційним потенціалом		
Швидкого поширення перспективних нововведень	1. Грантові фінансування (в т.ч. з держбюджету) науково-дослідних розробок	Мотивація науковців до підвищення результативності наукових розробок, оскільки це забезпечує наступне фінансування	Розвиток науково-технічного потенціалу країни, поява інновацій з високим комерційним потенціалом	Головні цілі та пріоритетні напрямки науково-технологічного розвитку визначає держава (антистимули – втрата можливості наступного фінансування)	Венчурний капітал, фонди сприяння науково-технічному розвитку
	2. Пільговий режим оподаткування інноваційних проєктів (із оподаткування виключається частина здійснених за проєктом витрат на НДДКР)	Мотивація до інноваційного розвитку бізнесу для підвищення його конкурентоспроможності і отримання підприємницького прибутку	Прискорення дифузії нововведень, насичення ринку новими споживчими цінностями, збільшення присутності на міжнародних ринках	Участь громадськості у експертизі соціально-екологічних наслідків проєктів Законодавче забезпечення реалізації пільг з чітко сформованими і об'єктивними критеріями їх ідентифікації (антистимули – втрата ринкових позицій і економічної вигоди)	Центри трансферу технологій, науково-технічні центри, технопарки, технополіси
	3. Податкові канікули на прибуток, отриманий від реалізації інноваційних проєктів				
	4. Прискорена амортизація	Мотивація технологічного оновлення бізнесу	Підвищення конкурентоспроможності національної економіки	Законодавче забезпечення реалізації пільг (антистимул – необгрунтоване зростання витрат при хибному рішенні і зменшення обсягу продажу)	
Усебічного інноваційного розвитку	1. Державне фінансування у обґрунтованих і необхідних обсягах освітньої галузі	Мотивація до залучення фахівців з високими креативними здібностями, здатними створювати нові споживчі цінності	Зростання інтелектуального капіталу країни	Соціальне визнання важливості інтелектуальної праці (антистимули – низька оплата низькокваліфікованої праці, конкуренція на ринку праці)	Широка мережа освітніх закладів різних рівнів з програмами навчання, що розвивають креативні здібності людини
	2. Фінансова підтримка органами влади розвитку інноваційної інфраструктури	Зменшення ризику упровадження новацій і збільшення підприємницького прибутку Прискорення переходу на вищу стадію життєвого циклу і зростання масштабів діяльності	Збільшення внеску малого і середнього бізнесу у створення ВВП, прискорення дифузії нововведень, зростання інноваційного потенціалу регіонів і країни	Законодавче забезпечення режимів функціонування інноваційної інфраструктури (антистимули: для ПС – втрата можливості користуватися перевагами, наданими учасникам; для представників органів влади – втрата довіри виборців і усунення від влади)	Розвинена інноваційна інфраструктура, (центри трансферу технологій, науково-технічні центри, технопарки, технополіси)

Тип моделі інноваційного розвитку національної економіки	Мотиваційна складова моделі інноваційного розвитку	Мотивуючі акценти у діяльності підприємницьких структур	Результат реалізації моделі для національної економіки	Інституційні передумови використання моделі (регулятивні норми, що містять антистимули)	Інфраструктурні і ресурсні потреби, необхідні для реалізації моделі
	3. Замовлення корпораціями НДДКР державним лабораторіям у пріоритетних галузях	Протекціоністські заходи держави для захисту національних ринків у пріоритетних для країни наукоємних галузях	Розвиток науково-технічного потенціалу країни, зростання міжнародної конкурентоспроможності	Головні цілі та пріоритетні напрямки науково-технологічного розвитку визначає держава (антистимули – самостійні витрати на НДДКР у непраіоритетних галузях)	Мережа потужних державних науково-дослідницьких лабораторій

Проаналізуємо з цих позицій характеристики основних моделей інноваційного розвитку, акцентуючи на їх мотиваційних складових. З одного боку, це стимулююча дія податкових преференцій, а з іншого – інституційні передумови, які містять противаги (антистимули) у разі невідповідності дій суб'єктів господарювання пріоритетам державної економічної політики.

Як показує аналіз наведених моделей, для України з її доволі високим інтелектуальним та креативним потенціалом і ризиково-індивідуалістичним типом менеджменту найбільш перспективною є модель усебічного інноваційного розвитку, яка, з одного боку, створює передумови для підвищення інноваційної наповненості функціонування малого бізнесу, а з іншого – може сприяти розвитку пріоритетних для країни галузей, створюючи умови для появи «точок економічного зростання», що виникатимуть на основі науково-технічних розробок, створених в тому чи іншому регіоні.

У моделі усебічного інноваційного розвитку основні зусилля держави спрямовані на створення умов для активної творчої діяльності жителів країни, передусім у науково-технічній сфері. Підтримка інноваційної діяльності тут полягає не в наданні податкових пільг, а в стимулюванні розвитку інноваційної інфраструктури (технополіси, технопарки), що прискорює реалізацію сучасних досягнень світового науково-технічного процесу.

Проте реалізація моделі усебічного інноваційного розвитку потребує продуманих заходів організаційно-економічного характеру для повноцінної реалізації ресурсного й інтелектуального потенціалу країни (в тому числі в розрізі специфіки регіонів). На наш погляд, це має охоплювати:

1) фінансування розвитку сучасної інноваційної інфраструктури; активну підтримку процесів розбудови транспортних та комунікаційних мереж, особливо інформаційних, з можливостями широкого доступу суб'єктів інноваційної діяльності до загальноосвітнього банку знань;

2) окреслення пріоритетів інноваційної діяльності в регіонах з огляду на їх ресурсну базу, накопичений інноваційний потенціал та з метою вирівнювання диспропорцій у соціально-економічному розвитку;

3) сприяння міжнародній науково-технічній кооперації, зокрема через участь у спільних науково-технічних та дослідницьких проектах, які надають доступ до високих сучасних технологій, заохочення іноземних інвесторів до створення спільних підприємств, що виготовляють наукомістку продукцію, сприяння трансферу технологій, зокрема з найперспективніших інноваційних напрямів, впровадження міжнародних стандартів для вітчизняних виробництв, стимулювання експортно-імпортних операцій у торгівлі інноваційними товарами, послугами тощо.

Зважаючи на те, що в Україні є значний науково-технічний доробок у деяких галузях (важке машинобудування, ракетобудування, біотехнології, технології зварювання, авіаційна промисловість, лазерні технології), що робить їх конкурентоспроможними на міжнародних ринках, доцільно не лише декларувати їх підтримку, а й робити реальні кроки у сприянні їх утвердження на зовнішніх ринках, передусім, через укладення договорів про участь у спільних міжнародних проектах.

Разом з тим, в Україні можуть бути використані й елементи інших моделей інноваційного розвитку, проте лише тих, що концептуально не порушуватимуть засад моделі усебічного інноваційного розвитку. Наприклад, можуть бути доцільними інвестиційні знижки на придбання обладнання для масштабного розгортання виробництва наукомістої продукції, конкурентоспроможної на зовнішніх ринках. При цьому важливо забезпечити трансфер гнучких технологій з великим диверсифікаційним потенціалом, що уможливлуватиме їх застосування у широкому спектрі виробничих процесів. Гнучкість таких технологій створюватиме умови для оновлення асортиментного ряду продукції, що випускається підприємствами. Водночас такі технології можуть доповнюватися новими складовими, що розширюватиме сферу їх застосування. Значну допомогу у виборі таких технологій та оптимізації організаційних форм їх трансферу можуть дати центри трансферу технологій, які спеціалізуються на моніторингу ринку технологічних інновацій через входження у світову мережу таких центрів, а також співпрацюючи із вітчизняними науково-дослідницькими установами та університетами.

Позитивну роль у залученні таких технологій може відіграти і політика прискореної амортизації, на чому наголошує, наприклад, О. Орлов [6]. Застосування норм прискореної амортизації стимулюватиме

технологічне оновлення виробництва, чого нині нагально потребує переважна більшість вітчизняних підприємств. Нинішня амортизаційна політика, навпаки, гальмує технологічне оновлення, продовжуючи відшкодування витрат на період, який значно перевищує не лише моральний, а й фізичний ресурс обладнання. Заслугує на увагу й підтримка через пільгове кредитування інноваційних проектів зі значним соціально-економічним потенціалом, але вони мають проходити експертизу громадськості.

Вважаємо за необхідне ще раз підкреслити доцільність розбудови в Україні моделі усебічного інноваційного розвитку, фундаментом якої має бути інноваційна інфраструктура, що спеціалізується на інформаційно-консультативних послугах. Як показала вітчизняна практика, преференції в оподаткуванні, покликані стимулювати інноваційну діяльність, не дають належного результату через відсутність чітко прописаних регулятивних норм, які окреслюють поле дії преференцій. Через це вони набули деформованого поширення у галузі, що не можуть бути віднесені до наукомістких і пріоритетних для України. Тому більшу суспільну корисність можуть мати саме заходи з формування інноваційної інфраструктури, функціональні завдання якої полягатимуть у зменшенні ризику інноваційної діяльності малих підприємницьких структур і оптимізації використання ресурсного потенціалу регіонів за рахунок розроблення відповідних програм

Реалізація моделі усебічного інноваційного розвитку не передбачає значних преференцій податкового характеру для суб'єктів господарювання, що реалізують інновації. Це робить її більш прийнятною для вітчизняного інституційного середовища, оскільки зменшуватиме корупційну складову прийняття рішень стосовно надання таких преференцій. Проте вона повинна опиратись на певну фінансову основу, завдяки чому можна було б частково фінансувати діяльність центрів підтримки інноваційного розвитку, функції яких мають бути доволі широкими, однак передусім повинні націлюватись на зменшення інформаційної асиметрії для малого бізнесу, що даватиме змогу дрібним підприємцям не тільки збільшувати пропозицію на існуючих сегментах ринку, а й відшукувати нові ринкові ніші. В кінцевому підсумку це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності значної маси вітчизняних суб'єктів бізнесу через здобуття конкурентних переваг, що лежать у інноваційному полі і носять суспільно-корисний характер.

Висновки. Отже, модель усебічного інноваційного розвитку може стати концептуальною основою державної економічної політики України. Головні акценти у ній мають ставитись на регіональному рівні, що сприятиме кращому використанню ресурсного потенціалу регіонів і посиленню ролі громадськості у експертизі інноваційно-інвестиційних проектів суб'єктів підприємницької діяльності. Водночас для реалізації даної моделі необхідно підвищити рівень вмотивованості представників місцевої влади до підтримки проектів, які забезпечуватимуть соціально-економічне зростання регіону.

Література

1. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: Методологія, механізми, моделі: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
2. Про інноваційну діяльність. Закон України // Бюлетень ВР України. – 1999. – № 2 – 3. – С. 20.
3. Захарін С.В. Інвестиційне та інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 1. – Т. 2 – С. 45 – 51.
4. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. В. М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.
5. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2007. – 328 с.
6. Орлов О. О. Проблеми вдосконалення амортизаційної політики в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 4. – Т. 2. – С. 111 – 113.

Надійшла 04.01.2009 р.